

Villám jelölte meg a fekete márványkövet

S É T A A H E R É N Y I T E M E T Ő B E N

A mai herényi temető a Tulipán utcában található, az eredeti azonban a Béke térhez közel, az 1856-ban egy korábbi helyén épült templom háta mögött volt. 1975-ben fedezték fel a csontokat, amikor árkot ástak, hogy az akkor működött Kertészeti Vállalathoz bevezessék a vizet. Hogy mennyire régi lehet a temető, arra a történeti adatokból lehet következtetni. A 13. században említi először oklevél Herényt, de még régebbi lehet, hiszen a település az ókorban is lakott volt, az itt élők feladata volt Savaria északi városkapujának védelme. A Béke téren álló, 1921-ben emelt világháborús hősök emlékoszlopának vésete is megörökíti: a falunak ezen a részén állt Gneis Marcus Herennius, Pannónia helytartója itteni, I. századbeli villája, amelynek gránitmaradványait beépítették az emlékkőbe. Egyes források szerint: Marcus Homerus kastélyából fennmaradt gránitoszlopokról van szó. Vajon a jövőjét a jelenén, sőt a múltján keresztül is formáló faluhoz nem illik-e jobban a Herényhez alakilag közelebb eső Herennius név?

Ezt erősítheti, hogy a Gothard kastély építése során „M. Herenni” feliratú régi római érmet találtak. Egy elmélet szerint a helytartó nevéből, a Herennius-ból származik a falu neve. Egy másik, nem kevésbé patinás elmélet arra a középkori oklevélre hivatkozik, amely 1263-ban először említi a települést Herény nemzetségnévből származóan Heríny néven. Az oklevél Égerföldének nevezi a birtokot, amit nemzeti birtokként adtak Herényi Mártonnak és Istvánnak, akik eredetileg vasvári jobbágyok voltak. V. István király nemesítő és birtokörökítő levélben emelte fel őket hűségükért és szolgálataikért.

A herényi temető eredetileg a község, majd annak 1950-es Szombathelyhez csatolása után a herényi városrész, a VIII. kerület temetkezési helye. 1963-tól, miután a kámoni, vagyis a VII. kerületi temető véglegesen bezárt, az ottani elhunytakat is ide temetik, ezért hamar beteltek a parcellák, többször volt már bővítésre szükség. A jelenlegi ravatalozót – felirata szerint – a VIII. kerület lakossága 1966-ban építette.

A herényi temető a Tulipán utca és a Perint patak között helyezkedik el. Legkorábbi síremlékei alapján régi területe a bejárattól jobbra található. Az első A, és a balra lévő második B parcella közötti út patak felé eső részén álló anyakereszt keleti előterében lehetett. E terület az 1950-es évektől az 1980-as évekig keleti, déli és nyugati irányban bővült. A másodiktól délre eső, harmadik C parcellába az 1990-es évektől temetkeztek, már ez is betelt. Az utóbbi években ismét bővítettek (mivel balra a kerítésen túl már lakóházak vannak, jobbra út, a temető mögött pedig a Perint patak), a negyedik D parcella rézsút hátul nyílt meg a város felé, déli irányban.

Szekér Tamással, a Herényiek Háza igazgatójával, és a 85 éves Balogh Lajosné (szül. Szekér Terézia) Teri nénivel járjuk végig a temetőt, hogy megmutassák nekünk a falu történetében jelentős szerepet betöltő személyiségek sírjait. Herény nem egy tudományos szakembert, kiváló sportolót, neves tanítót adott Magyarországnak. Közülük sokat nem a szülőfalujukban temettek el, de jó néhány neves ember sírhelyét megtaláljuk Herényben. Itt nyugszik Sarlay Géza plébános, akit Mikes püspök küldött ki Franciaországba, a 20. század elején kivándorolt munkások tízezrei mellé, hogy az idegen földön új életet kezdő, lelkiükben magukra maradt magyarok hitéleti vezetője legyen. Cserga (1924–1990), a Haladás legendás futballistája, a legendás Gothard fivérek, akik technikai, mezőgazdasági újításaikkal az egész korszak fejlődését előbbre vitték, a neves orvosprofesszor, dr. Széll Kálmán nagypapa, aki Vasvármegyében az első autót birtokolta, de röjtöki Bauer Mihály síremlékétől elindulva találunk herényi vonatkozást, kapcsolatot Rakovszky Zsuzsa Kossuth-díjas íróhoz is.

*

A bejárathoz közel, az első A parcella elején található Szekér István (1889–1956) sírja. Kisbirtokos családba született, egyszerű parasztember volt, földön gazdálkodott, megjárta a háborút. 1915-ben vonult be Bécsbe a 83. gyalogezredhez, onnan a frontra került, ahol fejlövést kapott. Felgyógyulása után előbb az orosz, majd az olasz harctérre vitték, 1918-ban a piavei ütközetben sebesült meg másodszor, lábszárlövés érte. Harctéri helyállásáért kitüntetésekkel jutott. Majd neki jutott az a történelmi sors, hogy az utolsó herényi bíró lehetett. 1947-től 1950-ig. Teri néninek édesapja, Szekér Tamásnak apai nagypapa volt. Tíz gyermeke született Bazsó Teréziától (1893–1969), kilenc érte meg a felnőtt kort, már csak Teri néni él közülük. Sokat tett a faluért: az ő irányításával zajlott a régi temetőt körülvevő első A parcella rendezése, megújítása, parkosítása, az itt élő tujákat és más örökzöldeket még ő ültette. Egy 1947-es elszámolás tanúsítja, hogy futballpályát is készíttetett, a dokumentum a Herényiek Háza falutörténeti állandó kiállításán látható.

Az Egyházmegyei Levéltárban a herényi plébánia iratai között található olyan századforduló táján készült vagyonelejtár, költségvetési előirányzat, szegénységi és adóbizonyítvány, amelyet Szekér István édesapja (kísérőnk dédapja), szintén Szekér István írt alá, vagy látott el a szolgabírói hivatal pecsétjével. Van olyan dokumentum – 1913-as szerződés az építendő iskoláról –, amelyen iskolaszéki tagként szerepel. Szekér Tamástól megtudjuk a családi iratok alapján, hogy a dédpapa 1861-ben született Herényben, 1883-ban kötött házasságot a Szentmárton faluból származó Cziczzer Teréziával, 1940-ben hunyt el. A Szekér-család további sírja a Gothard Jenő rózsaszín márványköve előtti sorban található. (Az 1885-ben Szombathelyhez csatolt Szentmárton temetőjének egy része egykori Cziczzer-földeken terül el; innen a régi helyi mondás, ha valaki meghal: „kiviszik a Cziczzer-kertbe”.)

Az első A és második B parcella közötti bejárattól balra a herényi születésű Varga Ferenc, Cserga (1924–1990), a Haladás legendás futballistája nyugszik – síremlékén focilabda kőből –, aki 365 élvonalbeli meccsen játszott, 119 gólt rúgott két évtizedes pályafutása során (1940–1960). Középcsátár volt, a médiában Varga I-nek hívták.

Szekér Tamás úgy emlékszik, több fővárosi klub is megkörmöyezte, de nem tudták elcsábítani, igazi lokálpatrióta volt.

Nem messze innen Bárdosi János néprajzkutató (1933–1983) sírhelye, aki a Savaria Múzeum munkatársa volt 1958-tól haláláig. A néprajzi osztályt vezette, szenvedélyes gyűjtőként a múzeum néprajzi tárgyi gyűjteményét több ezer darabbal gyarapította, szorgalmazta a múzeumi fotózást. Az ő irányításával hozták létre a Vasi Múzeumfalut, amely a 19–20. századi paraszti életformát is bemutatja a megye különböző tájegységeiről származó épületekben és környezetük kialakításában. Az Őrségből, a Hegyhátról, a Kemenesaljáról, a Rába völgyéből, Kőszeg-hegyaljáról és a Vendvidékről is került ház a múzeumfaluba megőrzés végett. De az is Bárdosi munkájának köszönhető, hogy a helyén hagyottan, helyreállítva híres és vigyázott lett az Őrségi Népi Műemlékegyüttes Szalafő–Pityerszeren, a cáki pincesor – ezek már a Vas Megyei Értéktárnak is elemei –, illetve a hegyhátszentpéteri tájház.

Itt, a B parcella harmadik sorában van eltemetve a zalaegerszegi származású Sarlay Géza (1895–1956) a győri születésű pap is, aki Innsbruckban tanult teológiát, jól beszélt németül és franciául, 1919-ben szentelték fel. Hitoktató volt Szombathelyen, majd káplán Kőszegen és Zalaegerszegen. Később püspöki tanácsos lett, Kámon első plébánosa, aki Herényben is misézett. Mielőtt azonban idehelyezték, fontos küldetést töltött be a Franciaországban élő magyaroknál. Mint szombathelyi egyházmegyes papot 1927-ben gróf Mikes János püspök küldte ki a párizsi magyar nagykövetség kérése nyomán. Egyre több volt ugyanis a kivándorló magyar, akik a munka és a jobb megélhetés reményében a francia és belga határ vidékén lévő textiliparban kerestek elhelyezkedést. A franciák azt tapasztalták, hogy a magyarok körében a baloldali eszmék terjednek, ezt hitéleti hiányosságnak tulajdonították, ezért papot kértek és kaptak a szombathelyi egyházmegyétől (mivel az elvándorlók jelentős része innen származott). Mikes püspök Sarlay Géza kiküldésével erkölcsi támogatást adott a kint élőknek. A lelkész legfőbb feladata a kivándorolt munkások lelki gondozása és a magyar lelkészség felállítása volt. Tevékenységét a magyar kormány is figyelemmel kísérte, a párizsi követség pedig támogatta. A Párizsi Magyar Katolikus Misszió 1928-ban kezdett működni, és hamarosan jelentős hitéleti, politikai és kulturális központja lett a Franciaországban élő közel hatvanezer magyar emigránsnak.

Sarlay 1930-ban hazajött. Mikes püspök akaratának és a megfelelő zsinati határozatoknak köszönhetően ekkor váltak önállóvá a szombathelyi plébánia korábbi filiái, a szöllői, valamint a kámoni és herényi (ideiglenesen egyesítve), Sarlay-t idehelyezték, a két falu plébánosának. A kámoni hívek a herényi templomba jártak szentmisére, mert Kámonban még nem volt templom. Az 1913-as építész iskolában arra volt lehetőség, hogy két osztályt összenyissanak, és abban misézzen a pap. 1949-ben Sarlay plébános megkezdte a kámoni templom építésének előkészületeit. Az épületet 1950-ben szentelték fel, de torony nélkül, mert azt a hatóságok az építési engedély elnyerése nem engedték felépíteni. Hogy a torony tégláit megmentsék, a templom padlójátába rakták le azokat. A kámoni és herényi plébánia első papja, Sarlay Géza

1956-ban hunyt el. Földi maradványait a Gothard-jubileum évében, 1982-ben hozták át ide a herényi temetőbe.

A Sarlay-sír utáni sor második sírjában nyugszik a régi temető rész leghosszabb életet – 102 esztendő – élt herényi lakosa, Sággy Józsefné szül. Németh Franciska (1893–1995). Férje, Sággy József (1887–1952) a falu mintagazdálkodója volt, valamint az önkéntes tűzoltó egyesület parancsnoka.

Kissé hátrébb, jobbra az A parcellában található Bozzay Győző kántortanító (1875–1929) sírja. A herényi plébánia iratai között megtalálható Gaál Sándor iskolaszéki elnök által kiállított kéziratos bizonyítvány, amely igazolja, hogy 1901. október 1-től kántortanító a herényi római katolikus iskolában. (Pungor Ferenc nyugdíjazása után került oda.) 1907-es az a kimutatás, amely „Herény község népoktatási állapotáról” szól, ehhez kapcsolódik a Bozzay Győző kántortanító és Gaál Sándor iskolaszéki elnök által aláírt „Bizonyítvány”, amely tanúsítja, hogy Herényben a római katolikus iskolán kívül nincs más iskola. Ugyanebből az évből való a kántortanító tankönyv jegyzéke: milyen könyveket használt milyen szerzőktől, és ezeknek mennyi az ára. Fennmaradt egy levele 1908-ból, amit a közigazgatási bizottságnak írt. Ebben sérelmezi az iskolaszék döntését, amely a második tanítói lakást és tantermet a jelenlegi tanítói lakás udvarába építené, ahol ő lakik, így a kiskertje elveszne, és sem az iskola, sem a saját részére szállított tűzifát nem tudná megfelelően elhelyezni. Ezért kéri, hogy a bizottság utasítsa az iskolaszéket terve megváltoztatására. 1909-ből való az iskolai számadás, amely rávilágít, hogy az oktatáson és a kántori teendőknél kívül még milyen feladatai voltak: kertjavítás, kályhatisztogatás, kéménysöpítés, harangozás, fűnyírás, az iskola fűtése, tisztogatása, a tűzifa beszerzése, külön díjtételként szerepel a „hitoktatási fuvar”. Bozzay Győző az iskolaszék jegyzőjeként írta alá azt az 1913-as szerződést, amely az építendő új iskoláról szól, és magába foglalja, hogy az építési munkákat kiadják Varga József, valamint Weisz és Günsberger vállalkozóknak. A Szombathelyi Főplébánia iratai között is megtalálható egy levele 1917-ből arról, hogy az iskolaszék tudtával és engedelmével Budapestre utazott gyógykezelésre, és erre a négy napra a diákjainak szabadságot adott...

Megyünk tovább a temetőben, Székér Tamás és Teri néni útmutatásai alapján, megállunk balra a Motz család síremlékénél. Motz Mátyás még Csehországban született 1856-ban. A kertészetet Alsó-Ausztriában tanulta. 1903-ban önálló lett, herényi kertészetének vezetésében sógora, Szigety Géza segített. A kertész fia, dr. Motz Atanáz Hermán (1890–1926) ciszterci rendi, főgimnáziumi paptanár lett, német irodalomtörténetet tanított. Könyvét a Szent István Társulat adta ki abban a szelvényben, amely „a katolikus híveket vallásos és világnézeti meggyőződésükben a tudás és a műveltség eszközeivel kívánta megerősíteni”. A Vas megyei Besenyőmajorban született, 1909-ben lépett be a rendbe, 1915-ben tett fogadalmat, majd pappá szentelték. Latin–német szakos tanári diplomát szerzett, Budapesten volt gyakorló tanár, tanított Székesfehérváron, Zircen, aztán 1918-tól ismét Budapesten; 1926-ban Szombathelyen hunyt el.

A herényi születésű Bánovits István (1901–1981) malomtulajdonosról azt meséli Szombathelyen élő fia, Bánovits Tamás, hogy az édesapja harmadik generációként birtokolta a kámoni arborétum területén álló malmot két fiú és három lánytestvérével együtt. Apjuktól, Bánovits Jánostól (1873–1938) örökölték, akinek az édesapja építette – egy még meglévő gerenda tanúsága szerint – 1778-ban. Ő állította elő a lisztet, a felesége családja pedig kenyeret, kiflit, zsemlét süített belőle. Mellette nyugszik a neje, akit Schlamadinger Erzsébetnek (1908–1995) hívtak. Az Új Vasvármegye egy 1946-os cikkéből kiderül, hogy a Faludi Ferenc utcai péküzemet Schlamadinger József, Erzsébet nagyapja alapította 1863-ban. Később a leszármazottak üzemeltették. 1952-ig volt a családé a malom, akkor államosították, a család földjével, erdejével együtt, elvették a házukat is. A pékség szintén államosításra került. Bánovits István kereskedelmi érettségivel sem kapott a környéken munkát, ezért az ország egy másik vidékére költöztek, Mohács közelében, a Duna mellett, Tason éltek néhány évig 1941-ben született lány, és 1949-ben született fiúgyermekükkel. 1956-ban jöttek vissza, Szentkirályon telepedtek le, ott volt egy vízerőműként üzemelő malom, Bánovits István abban dolgozott. Szekér Tamás a Herényiek Háza – amely idén megkapta a Vas Megyei Érték Díjat – falutörténeti állandó kiállításában meg tudja mutatni a kámoni Bánovits-malom turbinája beépítési tervének hosszszetszeti rajzát 1919-ből.

Az első A és a második B parcella között futó kis úthoz közel, balra a német gyökerű Sümegh család síremlékénél is megállunk egy pillanatra, aztán kissé hátrébb felfedezünk egy picike sírkertet: drótkerítéssel vettek körül három síremléket. Akik itt nyugszanak, a herényi születésű dr. Széll Kálmán neves orvosprofesszor, Szombathely díszpolgára, a Markusovszky Kórház nyugalmazott osztályvezető főorvosa ősei: a nagyszülei és az édesapja. A síremlékre kiírták: „dukai és szentgyörgyvölgyi” Széll, ez a történelmi, nemesi család megnevezéséhez hozzátartozik. Dr. Széll Ödön (1873–1929) és felesége, bessenyei Horváth Ilona Laura a professzor nagyszülei. Dr. Széll Kálmán családtörténeti kutatásaiból tudhatunk róluk: a Vasi Szemlében tette közzé levelezésüket, amelyből boldog szerelmi kapcsolat rajzolódik ki. Széll Ödön Vas megye millenniumi nemesi bandériumának tagja volt, ő birtokolta az első autót Vas vármegyében, többször díjat nyert úrkocsi-hajtásban. Széll Elemér (1896–1965) a professzor édesapja, az első világháború idején önként jelentkezett hadi érettségivel a 11-es huszárezredbe, majd a második világháború után plakátragasztóként próbált megélni. Holott az apja, Széll Ödön még több ezer holdas nagybirtokos volt, több kastélyt birtokolt, a herényi mellett Bucsuban is volt egy. (Herényben öt kastély volt: a Gothard, a Bubla, a Lelovics, a gróf Széchenyi Miklós győri, majd nagyváradi püspöké, valamint a Széll családé. E kastélyok még most is állnak.)

A Széll-sírok kerítése mögött egy temetőben szokatlan cseréptetős síremléket látunk, amelyet családi címer is díszít: röjtöki Bauer Mihály nyughelye. Ő volt az utolsó tulajdonosa a Béke téri Gothard-kastélynak, mielőtt államosították. Gothard Sándor az első világháború alatt a birtok egy részét hadikölcsönökbé fektette, emiatt a birtokkal együtt a kastély is elűszott, 1918 után el kellett adni. (Gothard ekkor

vette meg Lelovits Lajos kastélyát, ahol haláláig lakott, ebben működik ma az ELTE Gothard Asztrofizikai Observatóriuma.) Bauer Mihály egyébként nem közvetlenül a Gothard családtól vette meg a kastélyt, már kétszer gazdát cserélt, mígnem hozzájutott.

Az 1861-es születésű Bauer Mihály (1861–1928) az édesapjától örökölte a Sopron megyei röjtöki birtokot. Gazdálkodását a király is elismerte, 1903-ban nemesítő címet kapott az öccsével, Antallal együtt. Mihály a röjtöki kastélyukat eladta, és megvette a herényi Gothard-kastélyt, nem sokkal Olga nevű lánya 1919-es esküvője előtt. Ezen kívül még számos más ingatlana, kúriája volt a földbirtokos Bauer családnak.

Bauer Olga az esküvőjekor már itt lakott Herényben. Nem más vette el őt, mint a nemes felvidéki család sarja, nagyrákói és kelemenfalvi Rakovszky Tibor Valér Vilmos dr., aki akkor vármegyei közigazgatási gyakornok volt. Tibor a jogi végzettségével a közigazgatásban dolgozott előbb főispáni, majd miniszteri titkárként. Később vállalatigazgató lett, és országgyűlési képviselő. Olga esküvői tanúja a testvére, ifj. Bauer Mihály volt, aki szintén Herényben lakott. A vőlegényé pedig Dr. báró Bergh Miksa, aki a Bauer családtól 1910-ben a röjtöki kastélyt megvette.

Nem tudni, mennyi ideig laktak az ifjú házaspár Herényben, de egyetlen lányuk, Rakovszky Mária Sopronban született 1920-ban. Bauer Olga 1944-ben elhunyt. Rakovszky Tibor 1947-ben újránősült, Szűcs Zsuzsannát vette feleségül, akitől 1950-ben még egy lánya született, ő Rakovszky Zsuzsa, a Kossuth-díjas író, költő, műfordító.

Megyünk tovább: az A és B parcella között haladó sétaút bal oldalán áll id. Gothard Istvánnak (1811–1882), a neves Gothard-fivérek édesapjának és családtagjainak – Teri néni elmondása szerint – villámsújtotta fekete márvány síremléke. Ő volt az, aki a falunak új templomot építtetett 1856-ban a 14. századi romtemplom helyén. Három fia közül a legfiatalabb, az orvosként dolgozó és nem melleleg festőművész tehetségű István 1904-ben festette a templom védőszentjének, Szent Györgynek az oltárképét, és a tabernákulum két oldalán látható, a szent legendájának jeleneteit ábrázoló kisebb képeket. (Az ifjabb Gothard Istvánt (1869–1948) a szombathelyi ferences kriptában temették el.)

A herényi temetőben az idősebb Gothard István mellett nyugszik a felesége, a három fiú édesanyja, Brunner Erzsébet (1837–1911), valamint a középső fiú, Gothard Sándor (1859–1939) országgyűlési képviselő, a Ferenc József rend lovagja, aki finanszírozta Jenő csillagászatát. Nagyon komolyan foglalkozott a mezőgazdasáttal, megvette Szombathely város szemetét, komposztálta, és ezzel frissítette a földjeit. Ő volt a Mezőgazdasági Takaré- és Hitelbank első elnöke, 1889-től 1895-ig a Vas megyei Gazdasági Egyesület igazgatója, 1894-ben megalapította a Magyar Gazdák Lapját. Mellé temették második, nála 25 évvel fiatalabb feleségét, Gothard Sándornét (1884–1967).

A villámjelölte fekete márványkő mögött két sorral a harmadik, legidősebb fiú, Gothard Jenő (1857–1909) mérnök csillagász rózsaszín márvány emlékköve, előtte közvetlenül egy ciprusféle áll, takarja a feliratot. Herény kiemelkedő szülőtte tuda-

mányos kísérleteivel szerzett hírnevet. Elsőként fényképezett hullócsillagokat, üstökösöket a csóvájukkal együtt. Meteorológiai megfigyeléseket végzett, az adatgyűjtésben István testvére is segített. A röntgensugarak orvosi alkalmazhatóságának felfedezése után néhány héttel már ő is röntgenfelvételeket készített. Istvánnak, a kisebbik öccsének, aki festőművész, végzett orvos is volt, neki volt először röntgenkészüléke Magyarországon. Művészi hajlamait a festegetés mellett művészeti íróként is kamatoztatta. Jenő a nagyobbik öccsével, Sándorral együtt kezdett csillagászkodni, családi kastélyukban közösen alakították ki azt a fizikai és műszaki labort, ahol finommechanikai – főleg csillagászati – műszereket hoztak létre, közösen végezték vizsgálataikat, amelyek közül kiemelkedik a Mars és a Jupiter megfigyelése.

Jenőt aztán a csillagvizsgáló és asztrofizikai műhelyében az égitestek fényképezése terén végzett munkája elismeréséül az MTA levelező tagjává választották, külföldön is elismert lett. Neki – és testvérei segítségével – köszönhetően jött létre Magyarországon az első hosszú távú telefonösszeköttetés 1881-ben, először Herény és Pápa, majd a felvidéki Ógyalla (Konkoly Thege Miklóssal) között. Jenő közreműködött a Vasmegyei Elektromos Művek létrehozásában, melynek első ügyvezetője lett.

A fiúk érdeklődése a természettudományok és a technika iránt valószínűleg a nagyapjuktól, Gothard Ferenc országos hírű botanikustól eredt, aki már az 1730-as években botanikai kísérleteket végzett birtokán, herbáriumát szívesen lapozgatták.

Herénybe gyakran kilátogatott Kuncz Alajos szombathelyi paptanár, hogy Jenővel együtt a csillagokat figyeljék. Együtt ismételték meg a szombathelyi Székesegyház kupolája alatt Foucault párizsi kísérletét, amely a Föld forgását bizonyítja. Jenő mint gépészmérnök részt vett az ikervári – Magyarországon a legelső – vízerőmű tervezésében és megépítésében. Egyedi, akkor világszínvonalú egyenáramú rendszert dolgozott ki. A korabeli sajtó úgy reptette fel a hírt, hogy Budapesten kevesek ismerik a villanyt, Herényben viszont nemcsak a kastélyban, a templomban világítanak villannyal, de a házaknál villannyal is vasalnak. Gothard Jenő készítette a szikratávíró és a zivatarjelző őset, amit aztán Popov orosz tudós fejlesztett tovább, és meteorológiai adatok gyűjtésére használta.

Tervezik az eddig lakóépületként használt, Béke téren álló, barokk stílusú Gothard-kastély – amelynek kupolatornyát csillagvizsgálás céljával maga Gothard Jenő tervezte – felújítását és átalakítását: az elképzelés szerint a Fizika Palotája lenne belőle, amely a fizikai jelenségeket közérthető formában mutatná be.

Tovább lépkedünk a sírok között, jobbra Pungor Ferenc (1840–1903) kántortanító síremléke, akinek személyes iratai közül sok bekerült az Egyházmegyei Levéltárba, az elsárgult lapok betekintést engednek a hétköznapjaiba, és utalnak a falu életére is. Egy 1893-as jegyzőkönyv tanúskodik a nyugdíjba számítható tanítói javadalmairól. A fizetés mellé évente újra megállapítandó „természetbeni szolgálmányokat” is kapott, úgy, mint 14 mérő búzát és 10 mérő rozst. Egyik tanítói díjleveléből kitűnik, hogy a törzsfizetését Gothard Sándor is kiegészítette pénzbeli járandósággal, valamint litániáiért búzával. Pénzt kapott a temető fűvének lekaszásáért, a harangozá-

sért, a kántori teendőkért, a község tűzifa átalányt fizetett neki, hogy fűtse szolgálati lakását, külön keretet kapott az iskola fűtéséhez. Ságbi József bíró írta alá azt az 1899-es jegyzőkönyvet, amely az iskolafönntartó által biztosított, negyedévente fizetett korpótlétkáról szól. 1901-es, minisztériumhoz címzett kérvényének indoklását a szolgálati bizonyítványára építi, ebből kiderül: 2 évig volt Vépen segédtanító, majd Herényben működött 40 éven át, mint a római katolikus elemi iskola kántortanítója. Felesége, négy gyermeke van. A 42 év szolgálati időre hivatkozva kéri nyugalomba helyezését, s hogy nyugdíját a Szombathelyi Királyi Adóhivatal folyósítsa.

Véletlen egybeesés a sétatutunk során, ahogy Pungor Ferenc sírjától a közeli papi sírhoz lépünk: a kántortanító halálának évében jött világra Schuller Géza (1903–1950) hitoktató és kórházi lelkész. Herényben született, Schuller Géza kultúrmérnöki iskolaigazgató és Pungor Mária fiaként, 1927-ben szentelték fel. Először Zalaegerszegen dolgozott, majd 1932-től Vas vármegye és Szombathely város köz-kórházának lelkésze volt. Zalaegerszegen a 60. Csányi, Szombathelyen az 57. Haladás cserkészcsapatot vezette. Németül és szláv nyelveken beszélt, zalai lapokban publikált. Zalaegerszegen Leányegyesületet és Egyházi Ének- és Zenegyűjteményt is működtetett.

Nem messze Bozzay Annuska sírja 1911-ből, mindössze egy hónapot élt. A falubeliek mesélik, Bozzay Győző kántortanító gyermeke volt. A sírfelirat: „Felszálltál a mennybe anyagnak, de emléked élni fog köztünk! Isten veled!”

Jobb oldalt egészen a sövény mellett nyugszik Mészáros István (1884–1958), mellette fia, a neves festőművész, Mészáros József (1925–1979), kinek sírkövére kiírták: „művészete múlhatatlan”. (Ő a nagybátyja a kortársként köztünk élő Mészáros Szabolcs festőművésznek.)

Mészáros István Nagygyencsen született szegény földműves szülőktől, vízvezeték-szerelőként és kövezőmunkásként dolgozott, római katolikus ifjúsági egyletet szervezett, aminek ügyvezető elnöki posztját is betöltötte. Szívén viselte a földművesek minden ügyét, ezért Vasvármegye mezőgazdasági bizottságának tagja lett, majd a Felső-Dunántúli Mezőgazdasági Kamara tagságába választották. Onnan került az Országos Mezőgazdasági Kamarába, amely pedig delegálta a „felsőház rendes tagjának”.

Fia, Mészáros József sírkövét egy festett feszület díszíti, ugyanilyet festett oltárképként a templom számára, ez annak kicsinyített mása. Mészáros József a budapesti Szépművészeti Líceumban tanult, majd a Képzőművészeti Főiskolán. Életműve a magyar festészeti hagyományban gyökerezett, abból építkezett. Hangvétele realiztikus, de mindig impressziókat keresett, élményeket festett közérthető módon, hogy mindenki értse. Kedvelt témája volt szülőfaluja, Herény, az épületek, az utcák, a környező szép táj, a falusi élet, az itt élő egyszerű emberek mindennapjai, tevékenysége. Fontos volt számára, hogy a földije ismerték, szerették őt, festményeivel számukra is akart egy „emlékgyűjteményt” hagyni, amint a fiatalok számára is, azzal a céllal, hogy megismerhessék, milyen volt a falujuk régen. Teri néni emlékei szerint Herény és Gencsapáti között az út mentén valamikor állt egy kegyképet magában foglaló kis építmény

(kőkép), amelynek szentképét a fiatal Mészáros József újíttotta fel. A festőről utcát is neveztek el Herényben ott, ahol a családja lakott, ahol édesapja földet kapott földosztáskor.

A régi temető felől az új rész felé tartunk, az elején nyugszik egy különös sírszobor tövében dr. Pusztai Gyula (1945–2005), Vas megye politikai életének egyik meghatározó alakja, országgyűlési képviselője, aki a parlamentben is „vasi” volt, az MSZP politikusa, a rendszerváltás utáni első közgyűlés elnöke (1990–1998). Jogi tanulmányai végeztével telepedett le Szombathelyen, a Vas megyei ügyészségen dolgozott, majd 1971-től a közigazgatásban. A korszerűsítési folyamatok irányítása érdekelte hivatali munkája mellett, nemcsak törődött a megyében élők problémáival, de igyekezett hatékony segítséget nyújtani a megoldásokban is. Nevéhez fűződik a hatékonyabb ügyfélszolgálati rendszer kiépítése, az új városháza működésbe hozása, a kistérségi igazgatás megszervezése, az informatika bevezetése. Sportvezető is volt: a 80-as évektől 1990-ig a Sabaria SE társadalmi elnöki pozícióját töltötte be. Tevékenykedett az Burgenlanddal és Győr-Moson-Sopron megyével közös összefogásban, az eurorégió létrehozásában. Úgy vélte, hogy a határmenti együttműködések előrevetítik, milyen hatásai lesznek Magyarország uniós csatlakozásának, amikor megindulhat a pénz- és munkaerőáramlás. Az akkori önkormányzati sajtó szerint ars poeticája volt „a megye menedzselése”, jelentős szerepe volt abban, hogy Vas megye tagja lett az Alpok–Adria Közösségnek, az Európai Régiók Gyűlésének. 1998-ban megkapta a Szlovén Köztársaság elnöke kitüntetését, a Szabadság Érdemrendet a jószomszédi kapcsolatok erősítéséért, a muravidéki magyarsággal való együttműködésért, és a szlovén önállóság kivívása terén kifejtett tevékenységéért, amelynek lényeges pontja volt, hogy az első külföldi vezetőként ismerte el a Szlovén Köztársaság függetlenségét 1991-ben.

Továbbhaladva a legújabb temetőrész felé, illetve a bejárattól előre egyenesen nézve, a fasortól balra hátul találjuk Szarka Zoltán (1942–2016) olimpiai bajnok labdarúgó, kapus, edző, válogatott kerettag, Szombathely és Répcelak díszpolgára nyughelyét. Hosszan tartó, súlyos betegség után hunyt el 74 éves korában. Szarka Zoltán 1961 és 1980 között 244 első osztályú bajnoki mérkőzésen védett a Haladásban, meghatározó egyénisége volt az 1975-ben a Magyar Népköztársaság Kupa döntőjébe bejutott csapatnak. Az olimpiai válogatottban kétszer lépett pályára, tagja volt az 1968-as mexikói olimpián aranyérmet nyert együttesnek. 1979-ben a 245. mérkőzésével búcsúzott az élvonaltól. 1983-tól még játszott a Sabaria SE-ben, majd a burgenlandi tartományi bajnokságban szereplő SC Fülcs (Nikitsch) csapatában 51 évesen fejezte be az aktív sportot. Ezután a Haladás utánpótlás- és kapusedzőjeként dolgozott 2015-ig. Fekete márványtáblákból alkotott síremlékét – amelyen a portréja is látható: kapusként, melegítőben, hálóval a háttérben, focilabdával ábrázolja – 2017 tavaszán avatták, Molnár Szabolcs plébános áldotta meg.

Teri nénivel visszatérünk a régi temetőrészbe, hogy a Herényre nagyon jellemző foglalkozású, kertészek sírjait felkeressük. A falu egykori gazdaságának meghatározó alakjai voltak, sokat hoztattak a 19–20. századi Szombathely kertkultúrájához. A

Motz család síremlékénél megemlékezünk Motz Mátyás (1855–1941) kertészről, a gimnáziumi pap-tanár Atanáz édesapjáról. Itt nyugszik Farkas József (1884–1951), akinek a fia, ifj. Farkas József (1932–2005) is kertész lett, de kertész volt Mészáros József (1825–1979) festőművész édesapja, Mészáros István (1884–1958) is, akinek a sírjánál a sétánk elején már jártunk. Hátramegyünk Hoós István (1909–1970) kertész és családjának sírjához. Két neves herényi kertész, az itt nyugvó Domonkos Ferenc (1877–1951) kereskedelmi műkertész és a nem itt eltemetett Hergovits János főkertész tagja volt az 1885-ben megalakult Országos Magyar Kertészeti Egyesületnek is. Kaczmarsky Béla (szül: 1874) főkertész sem itt tért örök nyugovóra, hanem a Jáki úton, de a neve Herény kertészettörténetében fontos: 1925-től ő volt a főkertésze a Prenor illetve Kertészeti és Parképítő Vállalat elődjének, a háború előtt működött Ungváry László Rt-nek. Ugyanitt volt főkertész a Herényben eltemetett, a Szekér-sír mögött néhány sorral családi kriptában nyugvó Hauzer Ferenc (1891–1969) is.

A neves Kummer kertész dinasztia Kámonban kapott iparendélyt, kámoninak vallotta magát, egyikük mégis a herényi temetőben pihen: Kummer Kálmán (1892–1978), aki itt is született Herényben. Könnyen megtaláljuk a családi sírt. A Vasvármegyei Kertészeti Egyesület vezetőségi tagja volt, konyha- és virágkertészettel foglalkozott, miután apjától eltanulta a mesterséget, 1932-től önállóan. A Gyöngyösből táplált ársztásos öntözést folytatott, csatornát húzott az ágyások közé, az öntözőszerkezetet lóval hajtotta, a lovat pedig gyerekek hajtották. Híres tehénszájú paprikájába belefért egy korsó sör. Termékeit főleg a szombathelyi piacon értékesítette. Adott munkát napszámosoknak, de a feladatokat főleg családi összefogással végezték. Nemcsak az édesapja, de nyolc testvéréből négy kertész volt, és a fia is kertész lett.

A falu kertészeti hagyományát – amelynek 18. századi gyökere talán a birtokán botanikai kísérleteket végző Gothard nagyapától ered – ténylegesen a faluban ma is működő húsz kertészet, szimbolikusan a Herényi virágút elnevezésű program örzi: minden évben egy kilométer hosszú kiállításon és vásáron mutatkoznak be a herényi és a kámoni kertészetek. 2017 tavaszán már tizenötödször várták csodaszép növényekkel a látogatókat a Herényi Kulturális és Sportegyesület szervezésében. A Herényi virágút 2012-ben elnyerte a Nyugat-Dunántúl Kiemelt Kulturális és Örökségturisztikai Rendezvény címet.

*

A falubeliek azt mondják, szombathelyiek is szívesen választják temetkezési helyül a herényi temetőt, mert a Jáki úti temető túl nagy, az időseknek problémát jelent a közlekedés, nehezen érik el hozzátartozóik nyughelyét a távolságok miatt, ezért megnőtt az érdeklődés a kisebb méretű, rövidebb gyaloglással bejárható, ugyanakkor szépen rendezett és parkosított herényi temető után.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Takács Ferenc: „Az örök vadászmezők.” Szombathely és Vas megye temetőiről – Szombathely, 2003.
- Ódor Edit: Herény és Kámon gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyai 1918–1950 között – BDTF szakdolgozat, Szombathely, 1987. Témavezető: dr. Zielbauer György
Magyar Katolikus Lexikon, Szent István Társulat, Budapest 2004.
- Vas megyei fejek, szerk. és kiad.: Halász Imre, Szombathely – Tóth Alajos, Sopron, 1930.
- A herényi plébánia iratai – tanítók személyes iratai – 20. doboz – Egyházmegyei Levéltár, Szombathely.
- A Szombathelyi Főplébánia iratai – egyes iratok – 7. doboz – Egyházmegyei Levéltár, Szombathely.
- Volt cs. és kir. 83-as és 106-os gyalogezredek története és emlékkönyve. A történeti részt írta: vitéz Doromby József ny. áll. őrnagy. Budapest, 1934
- Dr. Varjas Győző: Tudósvilág egy vasi plébánián – Gothárd Jenő csillagász tevékenységéről, életéről In: Katolikus Szó. – 26. évf. 16. sz. (1982. augusztus 8–15.) p. 2.
- Bakó Balázs: Gróf Mikes János, a Szombathelyi Egyházmegye püspöke – doktori disszertáció – ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola – Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Vezetője: Erdődy Gábor, Budapest, 2013
- Egyházi építészetünk 1945 után – Kámon Krisztus király templom <https://egyhazi-epiteszet.wordpress.com/2015/03/10/kamon-krisztus-kiraly-templom/> (megtekintés: 2017. március 29-én)
- Dr. Motz Atanáz: A német irodalom története, Budapest, 1925. Szent István Társulat – Az Apostoli Szentszék kiadója
- Dr. Széll Kálmán: Szerelmes levelek üzenetei a XIX. századból In: Vasi Szemle 2007/1. p. 2.
- Dr. Géfin Gyula: A szombathelyi egyházmegye története. 3. kötet Történeti névtár, Szombathely, 1935
- Tóth Csaba: Az ismert formavilágon belül is lehet korszerűt teremteni. Gondolatok Mészáros József életművéről In: Vasi Szemle 2015/6.
<http://www.szombathely.hu/onkormanyzat/onkormanyzati-hirek/varoshaza/elhunyt-szarka-zoltan-szombathely-diszpolgara.6625/> (Megtekintés: 2017. 04. 08-án)
- <http://www.szombathely.hu/onkormanyzat/onkormanyzati-hirek/dr-puskas-tivadar/siremlek-szarka-zoltannak.10331/> (Megtekintés: 2017. 04. 24-én)
- Herényiek Háza – falutörténeti állandó kiállítás. (Megtekintés 2017. március)
- Sül a kenyér. Látogatás Szombathely legrégebbi sütőüzemében. In: Új Vasvármegye 1946. 61. sz. p. 5.

- Merklin Tímea: Határ a csillagos ég. Gothard-évfordulók. In: Vas Népe, 2014. szept. 20. 11. p. [Dr. Balogh Lajos, Herényben felnőtt természetkutató, Szekér István bíró unokája mesél, sorsának kapcsolódásai folytán.]
- Szenkovits Péter: Sorstársaság, Magánkiadás, Szombathely, 2005. p. 142–148.
- Erős D. Zoltán: Együttműködés a Muravidékkel. In: Vas Népe 1998. február 17. p. 1–3.
- Györe Zoltán: Megyei elnökök. In: Önkormányzat, 1995. május 5. sz.
- Dr. Pusztai Gyula nekrológja Szombathely MJV Önkormányzat aláírással In: Savaria Fórum, 2005. április 16. p. 7.
- Tímár Virgil: Eurorégiót alakít Győr, Vas és Burgenland. In: Vas Népe, 1998. február 5. p. 1–3.
- Bánovits Tamás szóbeli közlése, Szombathely, 2017. április 12-én – kérdésre válaszolva
- Egy Rakovszky Herényben – Nagyrákói és kelemenfalvi Rakovszky Tibor – Az interneten található adatok és fotók alapján összeállította: Dr. Márczi Zsuzsanna, Szombathely, 2017
- Dr. Tóth József – Somkuthy Ferenc: Szombathely város kertkultúrája a XIX–XX. században, Szombathely, 2009.
- Somkuthy Ferenc–dr. Tóth József: A Vasvármegyei (szombathelyi) Kertészeti Egyesület története (1912–1949), Pro Natura Könyvek, 2004

